50 жилийн өмнө чехүүд Эрдэнэтийг хэрхэн нээсэн тухай

Монгол-Чехословак найрамдлын нийгэмлэг 1955 онд байгуулагдсан юм билээ. 1991 оноос эхлэн тус нийгэмлэгийн тэргүүнээр Т.Нямдорж ажиллаж байгаа юм. Энэхүү нийгэмлэг хоёр орны улс төр бизнес, соёл боловсрол, спортыг холбох гүүр болсоор ирсэн. Цаашид ч гэсэн улам өргөжин тэлэх биз. Монгол-Чехословак найрамдлын нийгэмлэг байгууллагдсны 50 жилийн бүтэн дээр Буяд найрамдах Чех улсын Онц бөгөөд Бүрэн эрхт Элчин сайд хатагтай Ивана Гроллова болон Павел Ханжл нарын бичсэн нэгэн нийтлэлийг толилуулж байна.

Чех улсын Онц бөгөөд Бүрэн эрхт Элчин сайд хатагтай Ивана Гроллова

Монгол Улс сүүлийн жилүүдэд эдийн засгийн өсөлтөөрөө толгой цохиж газар доорх баялаг уруу нь гадны хөрөнгө оруулагчид уралдан өрсөлдөж байгаа білэз. Харин 2013 оны 10 дугаар сарын 28-ны тэмдэглэлт өдөр Монголын тер анх зах зээлд хөл тавих үед нь тус болж байсан гадаадын иргэдийг уй мартан тейн дээд шагнал болох "Алтангадас" одонгоор энгэрийг нь мяlaасан байна. Дэлхийн хэмжээний эзсийн орд болох Эрдэнэтийн овоог анх нээсэн Чехийн геологийн экспедицийн ахлагч, энэ түүхэн үйл явдлын сүүлийн гарчүүдийн нэг геологич Моймир Раутер нь 50 жилийн дараа ийнхүү гавьяагаа үнэлүүлсэн байна. Энэ тухай МОНЦАМЭ-гийн цахим хуудсанд гарсан даруухан мэдээ нь олон арван жилээр үнэнийг нуун дарагдуулж байсан явдалд нэг тавьсан галтай.

Олон арван жилийн туршид Монгол Улсын санг тэтгэж байсан энэ амин чухал ордыг чухам Чехүүд (тэр үед Чехословакууд) анх нээснийг улс төрийн шалгааны улмаас нуусаар иржээ. Их баялгийн эзэд болохоо мэдээгүй байх үеийнхээ жинхэнэ аюудуудаа хөгжин дэвжих үедээ мартаагүй явдал нь өнөөдрийн Монголын төрийн зүгээс хүндэтгэлийг хүлээсэн алхам байлаа. Алдар гавьяанд хүрсэн хүн залуу үеийнхээ нэгэн нөхдөө хэрэг болохгүй гэж мартах нь олонтаа. Харин төлөвшиж, ухаан суусан хүн л чухам амжилтынхаа оргил үедээ тэдэнд гаражаа эхлэхэд нь тусалж байсан нөхдөдөө талархаж чаддаг билээ. Монгол Улс хуучин Чехословак Улс хоёрын геологийн салбар дахь хамтын ажиллагаа 1957 оноос эхлэлтэй. Гэр үед Чехийн геологчдын баг Монголын говийн нутаг, эрүүн болон хойд нутгуудад байрлах орд газруудад очиж үзсэн байна. Үүний үр дүнд ашигт малтмалын хайгуул, олборлолтын чиглэлээр хамтран ажиллах ажлыг цөмөн эхлэлцэхүүдийг байгуулж, мөн тус багийн гишүүн профессор К.Заплетал Брно хотын их сургууль дээр Монголын геологийн талаар лекц уншиж байжээ.

1962 онд БНМАУ социалист орнуудын эдийн засгийн хамтын ажиллагааны гол хэлбэр олох Эдийн засгийн харилцан туслалцаа зөвлөлд (СЭВ) элсэн орсноор хоёр орны геологийн салбар дахь хамтын ажиллагаа идэвхтэй хөгжиж эхэлсэн байна. 1962 оны өвөл Геологийн төв байгууллагын орлогч дарга П.Кветонь, Төрийн төлөвлөгөөний комиссын ажилтан В.Мареш, профессор Заплеталын лекцнээс анх Монголын тухай олж мэдэж байсан геологич П.Оерл эзэрхийн гурван хүний бүрэлдэхүүнтэй баг Монголыг зорин гарсан байна. Тэд Монголын геологичидтай уулзан зөвлөлдөж архивын материалын судалгаа хийсний эцэст найдвар төрүүлсэн хэд хэдэн орд газруудад анхаарлаа хандуулж хайгуул хийхийг зөвлөжээ. Энэхүү багийн айлчлалын үр дүнд Бүгд Найрамдах Социалист Чехословак Улсын төр Монголын зүгээс гаргасан геологийн хайгуул хийхэд тусламж үзүүлэх болон залуу геологичдийг бэлдэх хүсэлтүүдийг дэмжих шийдвэр гаргасан байна.

М.Каутерын удирдсан таван хүний бүрэлдэхүүнтэй дараагийн баг геологийн ажлын дунд хугацааны төслийн төлөвлөгөөг Монгол геологичидтой хамтран хэлэлцэн батлах зорилгоор 1962 оны 9 дүгээр сард Монгол Улсыг зорив. Говийн нутаг геологийн ажил хийх Монголын талын саналыг очиход зам хүндрэлтэй, усны болон ажиллах хүчний дутагдал зэрэг шалтгаануудын улмаас хүлээн аваагүй бөгөөд Чехословак-Монголын хамтарсан 1 дүгээр геологийн экспедиц Булган, Хөвсгөл аймгуудын нутагт геология хайгуульын ажил явуулах шийдвэр гарчээ. Энэхүү шийдвэрийг үндэслэн Чехийн баг УБДС-ийн Сурган хүмүүжүүлэх ухааны тэнхимийн профессор Дүгэрсүрэнгийн хамт онгон тахилгат Эрдэнэтийн Овооны орчинд хайгуул, судалгаа хийхэвэр гарсан байна. Энэ газар хэзээний л оюу чулуу, эрдсийн будаг зэрэг олддогоороо алдартай байсан бөгөөд Чехийн геологичид орон нутгийн хүмүүсээс олж авсан сонирхолтой дэзкийн цуглуулгатай болсон байв. Тухайн газар нутагт 1960 онд Зөвлөлдаг ба Оюу толгой чч мөн энэ төрлийн орд юм) үүсэл гаралтай орд болох нь тогтоогджээ. Тухайн үед Зөвлөлтийн блокийн орнуудаас анх удаа шинэлэг геофизикийн судалгааны аргачлалыг чухам энд хэрэглэж, түүний дотор хүдрийн үндсэн биет болон сарнилын бүсийг маш нарийн тодорхойлох боломж олгосон поляризацийн арга хэрэглэсэн нь хайгуулын ажил ажмилттай явагдахад чухал ач холбогдолтой байжээ. Мөн өрмийн алмазан тоногийнудыг ашигласан нь өрөмдлөгийн дээжийн хэмжээг огцом өсгөж геологийн тайлбарууд илүү үндэслэлттэй гарах боломжийг олгожээ.

1967 онд геологичид 1 дүгээр хамтарсан экспедицийн дарга М.Краутерийг Прага уруу буцаан татаж И.Папоушекийг түүний оронд томилжээ. 1969 онд хүдрийн урьдчилсан нөөцийг тогтоон геологийн ажлын тайлангуудсгасан бөгөөд хоёр орны Нөөцийн комиссуud үүсэн авч "онц" гэсэн дүгнэлт гаргажээ. Тухайн дүгнэлтийг үндэслэн Чех болон Монголын геологичдыг Монголын төр шагнасан боловч энд ч мөн Улс төрийн нөлөө орсон байна. 1968 оны 9 дүгээр сард Варшавын хамтын гэрээний цэргийн хүчин Прагийн хавар хамээх эзэрүүн нарын хөдөлгөөнийг дарах зорилгоор БНСЧУ уруу дайран оржээ. Тухайн үед БНСЧУ уруу дайран оржээ. Тэрээр үед БНСЧУ-д урлагийн чиглэлээр суралцаж байсан Монгол оюутнуудыг эх орон руу нь яаралтай татан сахилгын хариуцлага хүлээлгэж байжээ. Геологичдоос эдгээр үйл явдлуудад шүүмжлэгдэй хандсан э.Коминекийг гадуурхаж, Эрдэнэтийн Овоо дахь геологийн ажлыг ахалж орд газрыг нээхэд хамгийн гол үүрэг гүйцэтгэсэн тэрээр шагналгүй үлдсэн цөөн хүмүүсийн нэг болжээ.

Монголын Засгийн газар Эрдэнэтийн орд газрын ашиглаттыг БНСЧУ-д санал болгосон байна. Харин БНСЧУ нь ЗХУ-аас бусад оронуудын адил олборлолтыг эхлүүлэх нүсэр хэмжээний санхүүжилтийг гаргах боломжгүй байсан байна. Мөн Москвагийн зүгээс улс төрийн дарамт шахалт нөлөөлж БНСЧУ нь 1969 онд тухайн орд газрын ашиглалтан дээр хамтран ажилласа сонирхолгүйгээ албан ёсоор мэдэгдэхэд хүрсэн юм. Э.Коминекийн удирдлага доор хийгдсэн геологийн ажлын тайлан хэзээ ч нийтлэгдээгүй юм, учир нь: нөөцийн тухай эдийн засгийн холбогдолтой мэдээллийн нуусыг хадгалах шаалтгаанаар. Өнөөдөр Эрдэнэт ГОК-ийн албан ёсны цахим хуудсанд Эрдэнэтийн ордын нөөцийн талаарх мэдээлэл ил тавигдсан байна: Эрдэсийн бүс 0.72 хувь зэсийн, 0.018 хувь молибдены агууламжтай 512 сая.тн хүдрийн нөөцтэй. Тухайн үеийн э. Коминекээр удирдуулсан Чехийн геологичдын мэргэжлийн ур чадварыг илттэх нэгэн зүйл бол тэдний урьдчилан тогтоосон төмөрлөгийн агуулламж, нөөцийн хэмжээ зэрэг үзүүлэлтүүд хожим нь 1971-1973 онд Монгол-Зөвлөлтийн хамтарсан экспедицийн хийсэн нарийвчилсан ажлын үр дүнгээс хол зөрөөгүй байна.

1978 онд Зөвлөлт-Монголын хамтарсан Эрдэнэтийн үулын баяжуулах үйлдвэр нээгдсэнээр энэ орд газар өөрийн амьдралаар амьдарч эхэлсэн байна. Чехословакийн геологичдын нэр тухайн үеийн Монголын бөгөөд Зөвлөлтийн соник хэрвөх валютаар гаргасан байна. Экспедиц 1963 онд М.Каутерийн удирдлага доор Мөрөн хотыг зорьсон байна. Гэтэл тохиолдлоор тухайн онд Эрдэнэтийн Овоо ууланд Зөвлөлтийн геологичид эргэн ирж геологийн судалгаа дахин хийхээр болсон бөгөөд эргэж ажлудын талаар Чехийн экспедицид хэн ч аливаа мэдээлэл өгөөгүй байна. Эрдэнэтийн Овоогийн геологи хайгуулын ажил 1964-1968 оны хооронд геологич Эмануэл Коминекийн удирдлага доор явагдсан юм. 1964 онд 16км х 3 км талбай дээр 1:25 000 нарийвчлал бүхий хүдрийн биетийн зураглалыг гаргаж, геофизикийн ажлууд, газрын металометр мөн ухах, өрөмдөх ажлууд хийгдэж, хүхэрлэг минералуудын их хэмжээний илрэл олдсон бөгөөд тэдгээр нь эзсийн хүдэр болох нь батлагджээ.

1965 он гэхэд хүдрийн үндэсэн биет 14 км урттай, 1 км өргөнтэй баруун хойноос зүүн урагш сунасан байршилтай болох нь тогтоогдсон. 1966 оны гол төлөвлөгөөнд 1:10 000 масштабтай орд газрын зураглалыг хийх, хүдрийн үндэсэн биетийн байршил, нөөцийг урьдчилан тогтоох ажлуудыг хийх байв. Мөн хүдрийн баяжуулах технологийн туршилтууд зэрэг хийгдээд эхэлсэн байсан. 1966 оны эцэст Эрдэнэтийн Овоо нь порфирийн төрлийн (дэлхийн хамгийн том эзсийн ордуud чухам энэ төрөлд хамаарагдаг ба Оюу толгой чч мөн энэ төрлийн орд юм) үүсэл гаралтай орд болох нь тогтоогджээ. Тухайн үед Зөвлөлтийн блокийн орнуудаас анх удаа шинэлэг геофизикийн судалгааны аргачлалыг чухам энд хэрэглэж, түүний дотор хүдрийн үндэсэн биет болон сарнилын бүсийг маш нарийн тодорхойлох боломж олгосон поляризацийн арга хэрэглэсэн нь хайгуулын ажил ажмилттай явагдахад чухал ач холбогдолтой байжээ. Мөн өрмийн алмазан тоногийнудыг ашигласан нь өрөмдлөгийн дээжийн хэмжээг огцом өсгөж геологийн тайлбарууд илүү үндэслэлттэй гарах боломжийг олгожээ.

1967 онд геологичид 1 дүгээр хамтарсан экспедицийн дарга М.Краутерийг Прага уруу буцаан татаж И.Папоушекийг түүний оронд томилжээ. 1969 онд хүдрийн урьдчилсан нөөцийг тогтоон геологийн ажлын тайлангуудсгасан бөгөөд хоёр орны Нөөцийн комиссуud үүсэн авч "онц" гэсэн дүгнэлт гаргажээ. Тухайн дүгнэлтийг үндэслэн Чех болон Монголын геологичдыг Монголын төр шагнасан боловч энд ч мөн Улс төрийн нөлөө орсон байна. 1968 оны 9 дүгээр сард Варшавын хамтын гэрээний цэргийн хүчин Прагийн хавар хамээх эзэрүүн нарын хөдөлгөөнийг дарах зорилгоор БНСЧУ уруу дайран оржээ. Тухайн үед БНСЧУ уруу дайран оржээ. Тэрээр үед БНСЧУ-д урлагийн чиглэлээр суралцаж байсан Монгол оюутнуудыг эх орон руу нь яаралтай татан сахилгын хариуцлага хүлээлгэж байжээ. Геологичдоос эдгээр үйл явдлуудад шүүмжлэгдэй хандсан э.Коминекийг гадуурхаж, Эрдэнэтийн Овоо дахь геологийн ажлыг ахалж орд газрыг нээхэд хамгийн гол үүрэг гүйцэтгэсэн тэрээр шагналгүй үлдсэн цөөн хүмүүсийн нэг болжээ.

Монголын Засгийн газар Эрдэнэтийн орд газрын ашиглаттыг БНСЧУ-д санал болгосон байна. Харин БНСЧУ нь ЗХУ-аас бусад оронуудын адил олборлолтыг эхлүүлэх нүсэр хэмжээний санхүүжилтийг гаргах боломжгүй байсан байна. Мөн Москвагийн зүгээс улс төрийн дарамт шахалт нөлөөлж БНСЧУ нь 1969 онд тухайн орд газрын ашиглалтан дээр хамтран ажилласа сонирхолгүйгээ албан ёсоор мэдэгдэхэд хүрсэн юм. Э.Коминекийн удирдлага доор хийгдсэн геологийн ажлын тайлан хэзээ ч нийтлэгдээгүй юм, учир нь: нөөцийн тухай эдийн засгийн хол